

TURYSTYKA SENIORALNA W KONTEKŚCIE SYTUACJI MATERIALNEJ POLSKICH EMERYTÓW

JULITA MARKIEWICZ-PATKOWSKA¹, SŁAWOMIR PYTEL²,
KRZYSZTOF WIDAWSKI³, PIOTR OLEŚNIEWICZ⁴

¹ Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu
Wydział Finansów i Zarządzania
e-mail: julita.markiewicz-patkowska@wsb.wroclaw.pl

² Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Nauk o Ziemi
e-mail: slawomir.pytel@us.edu.pl

³ Uniwersytet Wrocławski
Wydział Nauk o Ziemi i Kształtowania Środowiska
e-mail: krzysztof.widawski@uwr.edu.pl

⁴ Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu
Wydział Wychowania Fizycznego
e-mail: piotr.olesniewicz@awf.wroc.pl

SŁOWA KLUCZOWE

seniorzy, turystyka senioralna, status ekonomiczny, czas wolny

STRESZCZENIE

Starzenie się społeczeństw w krajach rozwiniętych to proces obserwowany od lat. W grupie wyżu demograficznego z lat 1946–1955 każdego dnia powiększa się populacja emerytów. W artykule zdefiniowano pojęcie seniora, przedstawiono też zmieniające się formy aktywności turystycznej podejmowane przez emerytów w różnych okresach XXI wieku w kontekście ich sytuacji ekonomicznej. W świetle przeprowadzonych analiz należy się spodziewać, że przekonanie seniorów żyjących w XXI wieku o korzyściach, jakie niesie ze sobą aktywny wypoczynek i turystyka, przełoży się na popularyzację zdrowego, aktywnego stylu życia.

Wprowadzenie

W krajach wysoko rozwiniętych obserwuje się proces starzenia się ludności. Może on być traktowany zarówno jako zagrożenie, jak i wyzwanie dla społeczeństwa. Rzadko starzenie się ludności postrzegane jest jako naturalny etap, z którym należy się pogodzić. Udział seniorów w polskim społeczeństwie szybko rośnie i obecnie wynosi ponad 23%. Podobnie sytuacja wygląda w Europie Zachodniej. Uwarunkowane jest to zjawiskiem kompensaty strat z okresu II wojny światowej w latach 50. XX wieku. W Polsce przyjmuje się, że wyż demograficzny objął roczniki 1946–1955. W tym okresie przyrost naturalny był bardzo wysoki i sięgał 19%. Każdego dnia

coraz bardziej uwidocznia się różnica pomiędzy populacją emerytów a populacją osób w wieku przedprodukcyjnym. Dysproporcja ta będzie się powiększać, stanowiąc coraz poważniejsze obciążenie dla systemu emerytalnego, służby zdrowia oraz opieki społecznej. W związku z tym autorzy postanowili zweryfikować, czy sytuacja materialna emerytów pozwala im na uprawianie turystyki. Za cel niniejszego artykułu wybrano ukazanie aktywności turystycznej emerytów w kontekście ich sytuacji ekonomicznej.

Bardzo istotne jest poprawne zdefiniowanie badanej grupy, której to zjawisko dotyczy, gdyż można w tym względzie napotkać rozbieżności. Oleśniewicz i Widawski (2015) przywołują badaczy definiujących termin „senior”. Podają, że Hossain, Bailey i Lubulwa (2003) używają tego określenia w odniesieniu do grupy wiekowej 55+, termin „niesenior” (*non-senior*) odnoszą zaś do grupy w przedziale wiekowym 15–55 lat. Także Alcaide (2005) uważa, że wiek senioralny zaczyna się od 55. roku życia. Natomiast cytowani przez autorów Lee i Tideswell (2005) oraz Garcia i Martorell Cunill (2007) jako wiek senioralny wskazują okres od 60. roku życia. Z kolei Dąbrowski (2006) za osoby w wieku podeszłym uważa populację powyżej 60. roku życia, natomiast Organizacja Narodów Zjednoczonych wskazuje, że za seniorów powinno się uznawać osoby powyżej 65. roku życia (Kowalik, 2009).

Zdając sobie sprawę z trudności w definiowaniu wieku senioralnego, na potrzeby niniejszego opracowania autorzy przyjęli jako jego kryterium moment przejścia na emeryturę (w Polsce to wiek 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn).

Jak podają Oleśniewicz i Widawski (2015), turystyka senioralna zaliczana jest do turystyki społecznej dotyczącej osób, których sytuacja życiowa całkowicie lub częściowo uniemożliwia korzystanie z turystyki. Może to wynikać z przyczyn gospodarczych, niepełnosprawności fizycznej, izolacji, ograniczonej mobilności. W przypadku polskich emerytów znaczącą rolę odgrywają właśnie przyczyny gospodarcze. Sytuacja ekonomiczna nie pozwala tym osobom na długie, ekskluzywne wyjazdy turystyczne, a jedynie na samodzielne podróże krajowe. Ze względu na wiek może się także pojawić utrudnienie podróżowania związane z niepełnosprawnością. Seniorzy źle znoszą długie podróże autokarowe oraz samolotowe.

Material i metody

W celu ukazania związku pomiędzy aktywnością turystyczną a sytuacją ekonomiczną pozyskano dane statystyczne na temat turystyki wyjazdowej emerytów i rencistów z badań ankietowych „Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych” przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny (GUS, 2001, 2005, 2009, 2013, 2014, 2015). Ankieta obejmowała informacje dotyczące m.in. preferowanych przez osoby starsze sposobów spędzania czasu przeznaczonego na wypoczynek, ich uczestnictwa w wyjazdach krajowych i zagranicznych, określenia motywów, kierunków i sezonowości tych wyjazdów oraz – w przypadku osób niewyjeżdżających – powodów nieuczestniczenia w wyjazdach turystycznych.

Dane dotyczące sytuacji materialnej emerytów pochodzą z opracowania GUS *Budżety gospodarstw domowych* (2013, 2015). W badaniu tym w celu wylosowania próby zastosowano

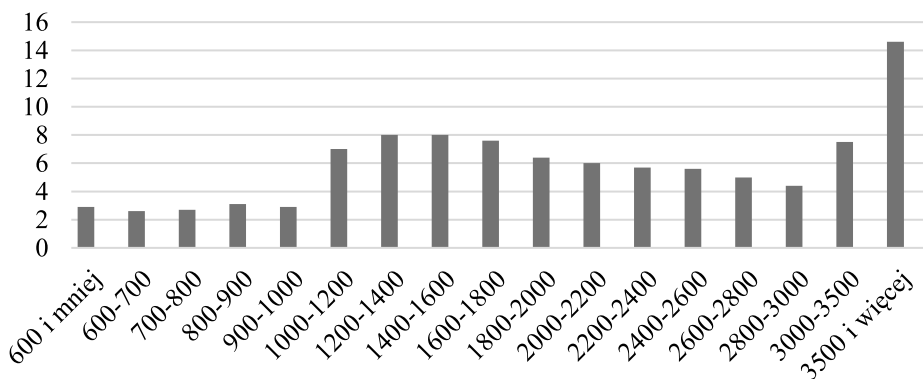
schemat losowania dwustopniowego warstwowego, z różnymi prawdopodobieństwami wyboru w I stopniu. Jednostkami losowania I stopnia były terenowe punkty badań (TPB), a w II stopniu losowane były mieszkania.

Do opracowania materiałów zastosowano metody opisową i porównawczą. Wyniki przedstawiono w postaci tabel i rysunków.

Wyniki i dyskusja

Sytuacja ekonomiczna emerytów

Jak podają Hołowiecka i Grzelak-Kostulska (2012), zasięg ubóstwa jest w grupie emerytów zdecydowanie niższy niż wśród rodzin mających dzieci na wychowaniu. Potwierdzają to badania m.in. Szukalskiego (2008), Szatur-Jaworskiej (2010), GUS (2013, 2015). W ostatnich latach w Polsce poprawiała się sytuacja materialna osób starszych – na tle innych grup. Szatur-Jaworska (2010) pisze, że przeciętny dochód gospodarstw emerytów i rencistów wynosił w tym okresie około 100–105% średniej krajowej, przy czym w zdecydowanie lepszej sytuacji byli emeryci, uzyskując dochody na poziomie 110–115% wartości średniej, podczas gdy w przypadku rencistów było to około 80%.

Rysunek 1. Procentowy udział wysokości emerytur Polaków w 2015 roku w złotych polskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://www.zus.pl>.

Jak podaje GUS, w 2017 roku przeciętna miesięczna emerytura z ZUS wyniosła prawie 2,1 tys. zł brutto (1780 zł netto), przy czym połowa świadczeniobiorców otrzymywała nie więcej niż 1,8 tys. zł, a świadczenia te otrzymywało prawie 8 879 600 osób, a więc o 0,1% więcej niż w roku poprzednim (<http://stat.gov.pl>). Inaczej kształtują się emerytury resortowe. Największy udział w wydatkach miało MSWiA – 8157,3 mln zł. Wysokość przeciętnej emerytury w resortach w 2015 roku wyniosła: 3518,32 zł w MSWiA (wzrost o 2,2%), 3395,61 zł w MON (wzrost o 1,9%)

oraz 3671,46 zł w MS (wzrost o 2,0%). Najwięcej osób (ponad 14%) otrzymywało emerytury na poziomie ponad 3,5 tys. zł (rys. 1). Od 6 do 8% emerytów uzyskiwało świadczenia na poziomie 1000–2000 zł. Najniższe świadczenia, poniżej 600 zł, otrzymywało mniej niż 3% emerytów.

Znaczący wpływ na wysokość świadczeń emerytalnych ma wykształcenie. Analiza gospodarstw domowych emerytów wskazuje, że mają oni w zdecydowanej większości wykształcenie zasadnicze zawodowe (27,3%) oraz podstawowe (24,9%). Wykształceniem średnim zawodowym legitymowało się 21,2%, a wyższym – jedynie 13,1%. Wykształcenie wpływa także na chęć poszerzania horyzontów, czyli poznawania świata, np. przez podróżowanie.

Największy udział w rozchodach emerytów – bo aż 1144 zł – miały towary i usługi konsumpcyjne, w tym żywność i napoje bezalkoholowe (320 zł), mieszkanie i prąd (285 zł). Na zdrowie emeryci każdego miesiąca przeznaczali 99 zł. Znaczący udział przypadła też na rekreację i kulturę (aż 65 zł miesięcznie), restauracje i hotele (33 zł). Na turystykę zorganizowaną polscy emeryci wydawali tylko 12 zł miesięcznie. Wskazuje to na mały udział seniorów w turystyce zorganizowanej, a zdecydowanie większy w turystyce indywidualnej.

Emeryci oceniają swoją sytuację materialną jako przeciętną. Takiej odpowiedzi udzieliło aż 61% seniorów. Bardzo dobrą sytuację materialną wskazało niewiele ponad 7%, a złą – prawie 4% (tab. 1). Możliwości obecnego i przyszłościowego korzystania z turystyki, a także wszystkich innych dóbr przez pokolenie wyżu demograficznego należy upatrywać w jego obecnej sytuacji finansowej.

Tabela 1. Ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych emerytów i rencistów

Ocena sytuacji materialnej	Razem (%)	Emeryci (%)	Renciści (%)
Bardzo dobra	6,6	7,4	2,9
Raczej dobra	14,1	15,4	8,6
Przeciętna	59,8	61,1	54,3
Raczej zła	14,5	12,5	23,3
Zła	5,0	3,7	10,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://stat.gov.pl>.

Dobra sytuacja finansowa i zdrowotna gwarantuje satysfakcję z życia, poczucie szczęścia i odpowiednią jakość życia. Według Organizacji Współpracy Ekonomicznej i Rozwoju jakość życia często postrzegana jest jako subiektywny dobrostan lub satysfakcja z życia. Istotna jest indywidualna percepcja relacji między sytuacją materialną a jakością życia. Straś-Romanowska (2005) wskazuje, że jakość życia określana jest poprzez interpretację sytuacji egzystencjalnej jednostki, a osobista percepcja, pragnienia, potrzeby, doświadczenia, uznawane wartości, poglądy i wsparcie społeczne stają się filarem odczuwanej jakości życia. Hołowicka i Grzelak-Kostulska (2012) dodają, że mają na nią wpływ nie tylko realne dochody, lecz także sytuacja życiowa dająca ogólne poczucie zadowolenia z życia. Wśród czynników decydujących o niekorzystnej sytuacji życiowej seniorów najczęściej wymieniane są: choroba, niepełnosprawność i wdowieństwo. Wszystkie te elementy przyczyniają się do wzrostu wydatków, a zatem ograniczają fundusz swobodnej konsumpcji seniorów.

Turystyka polskich emerytów

Ponieważ mediana emerytur wyniosła w 2017 roku 1930 zł brutto, czyli 1605 zł netto, połowa emerytów musiała przeżyć miesiąc za taką kwotę. Ma to wpływ na potrzeby wyższego rzędu, do których zalicza się turystykę. Miesięcznie emeryt wydaje 65 zł na rekreację i kulturę oraz 33 zł na hotele, co daje prawie 100 zł. W skali roku kwota ta wynosi 1200 zł, co pozwala emerytowi jedynie na samodzielne podróże krajowe. Z kolei badania Oleśniewicza Markiewicz-Patkowskiej i Widawskiego (2015) oraz Oleśniewicza i Widawskiego (2015) wskazują, że przeszkodami w podejmowaniu aktywności turystycznej nie są kłopoty natury finansowej ani kondycja fizyczna (78% deklaruje dobry lub bardzo dobry stan zdrowia), lecz przede wszystkim brak oryginalnych ofert przełamujących stereotypy, m.in. brak wycieczek tematycznych, cykli regionalnych czy ofert aktywnego spędzania wolnego czasu dla samotnych seniorów. Sytuacja finansowa i zdrowotna w 2013 roku nie pozwoliła aż 84,7% emerytów na podróżowanie. Pozostała część odbywała przede wszystkim samodzielne podróże krajowe (9,5%) i zorganizowane podróże krajowe (4,1%). Najmniejszy odsetek seniorów korzystał ze zorganizowanych podróży zagranicznych (zaledwie 1,2%) (tab. 2).

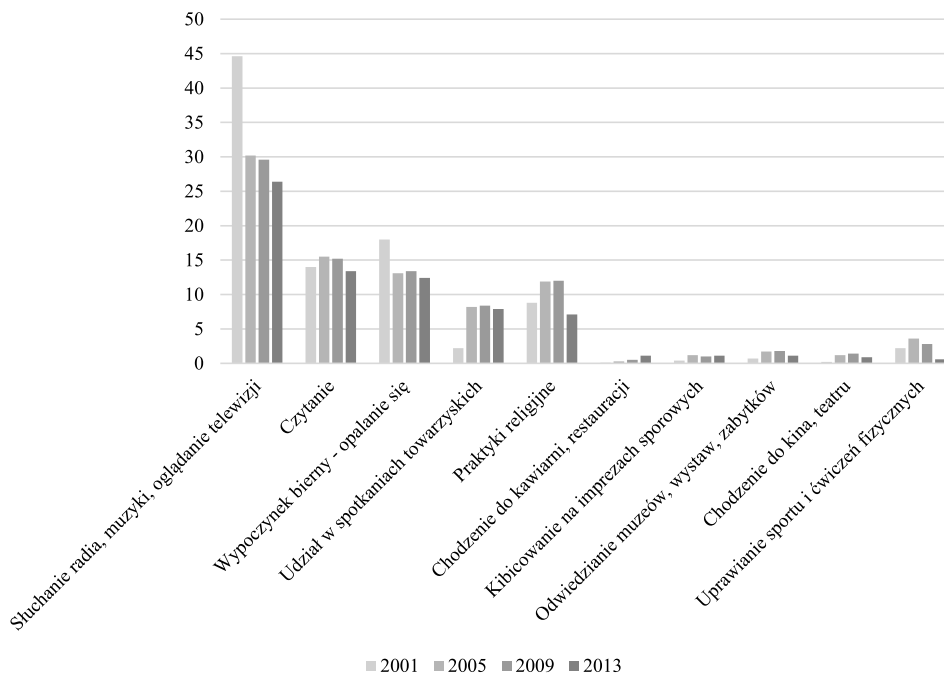
Tabela 2. Planowane podróże urlopowe z co najmniej czterema noclegami wśród seniorów w 2013 roku

Wiek	Osoby planujące podróże urlopowe (%)				Osoby nieplanujące wyjazdów (%)	Nie dotyczy (%)
	podróże krajowe		podróże zagraniczne			
	zorganizowane	samodzielne	zorganizowane	samodzielne		
65 lat i więcej	4,1	9,5	1,2	1,4	84,7	0,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (2014).

Niski odsetek podróżujących wskazuje na inne sposoby spędzania wolnego czasu przez seniorów. W 2013 roku emeryci wolny czas spędzali na słuchaniu radia i muzyki oraz oglądaniu telewizji (26%), ponad 13% wypoczywało, czytając, a 12% – opalając się i leżakując. Na wędrówki, spacer, wycieczki rowerowe wolny czas przeznaczało 9% seniorów, a z przyrodą obcowało 9%. Około 7% wypoczywało na działce lub praktykując obrzędy religijne. Pozostałe rodzaje aktywności turystycznej przyjęły wartość 1%.

Wśród seniorów następuje zmiana sposobu spędzania wolnego czasu, gdyż udział słuchania radia i muzyki oraz oglądania telewizji znacząco spadł z 44,6% w 2001 roku do 26,4% w roku 2013. Wynika to z faktu, że emeryci są coraz lepiej wykształceni i bardziej świadomi, iż spędzanie wolnego czasu przed telewizorem jest szkodliwe (rys. 2).

Rysunek 2. Ulubiony sposób spędzania czasu wolnego przeznaczony na wypoczynek wśród seniorów w latach 2001, 2005, 2009 i 2013 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (2014).

Od sytuacji finansowej, a także kondycji fizycznej zależą motywacje turystów seniorów. Oleśniewicz i Widawski (2015) wskazują, że wśród ważnych powodów wymienia się potrzebę odpoczynku i zrelaksowania (Horneman, Carter, Wei, Ruys, 2002; Lee, Tideswell, 2005) oraz kontaktu z innymi ludźmi i rodziną (Acevedo, 2003; Huang, Tsai, 2003). Badacze wymieniają także potrzebę poznawania nowych miejsc wraz z ich kulturowymi i przyrodniczymi atrakcjami. Badania te potwierdzają dane przedstawione w tabeli 3, które wskazują, że dla 22% polskich seniorów w 2013 roku najważniejszy był wypoczynek, aż 59% podróżowało, aby spotkać się z rodziną, a 0,5% wypoczynek przeznaczało na kurację zdrowotną. Niewielki udział miał objazd krajoznawczy czy wyjazd na działkę. Seniorzy doceniali natomiast rolę zwiedzania poprzez poznawanie architektury, kultury i przyrody, dlatego w tym aspekcie nastąpił wzrost z 2,6% w 2001 roku do 3,3% w 2013 roku.

Sytuacja finansowa wpływa także na wybór bazy noclegowej. Seniorzy w 2013 roku jako podstawowe miejsce pobytu w czasie krótkookresowych podróży krajowych wybierali mieszkanie u rodziny (76%).

Tabela 3. Cele krótkookresowych krajowych podróży seniorów w 2013 roku (%)

Rok	Wypoczynek, rekreacja, wakacje	Zwiedzanie (architektura, kultura, przyroda)	Spotkanie z rodziną, znajomymi	Uroczystości rodzinne	Cel zdrowotny (np. sanatorium)	Cel religijny	Inny cel prywatny
2001	14,6	2,6	66,3	6,6	–	5,6	4,3
2005	14,4	3,0	66,6	6,9	0,6	7,2	8,3
2009	22,0	3,6	58,6	5,9	1,1	3,7	5,1
2013	22,1	3,3	59,1	6,4	0,5	2,7	3,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://stat.gov.pl>.

Podsumowanie

Dokonując analizy przemieszczeń turystycznych seniorów w kontekście ich sytuacji finansowej, można zauważyć, że zmieniają się nawyki osób starszych. Coraz więcej seniorów porzuca bierne oglądanie telewizji na rzecz aktywnej rekreacji. Emeryci coraz chętniej podejmują wyzwania i podróżują.

Przeprowadzona analiza wskazuje, że ze względu na trudną sytuację finansową turyści seniorzy:

- podróżują przede wszystkim samodzielnie i na terenie Polski,
- wydają miesięcznie około 65 zł na rekreację i 33 zł na hotele,
- wybierają najczęściej mieszkanie w czasie urlopu u rodziny.

Ponieważ w wiek emerytalny wkraczają osoby o korzystniejszej strukturze wykształcenia, mające coraz większe dochody i świadome znaczenia aktywności fizycznej, należy przypuszczać, że turystyka i rekreacja w tej grupie społecznej będzie odgrywała coraz większą rolę.

Literatura

- Acevedo, C.R. (2003). Motivos para viajar: um estudio com turistas maduros no contexto brasileiro. *FACEP Pesquisa*, 3 (6), 78–87.
- Alcaide Casado, J.C. (2005). Dónde está el marketing para mayores? *Marketing + Ventas*, 205, 46–57.
- Dąbrowski, A. (red.) (2006). *Zarys teorii rekreacji ruchowej*. Warszawa: AlmaMer Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Akademia Wychowania Fizycznego.
- Garcia Sastre, M.A., Martorell Cunill, O. (2007). Una reflexión sobre el modelo turístico de las Illes Balears. W: M.A. Garcia Sastre, O. Martorell Cunill (red.), *Decisiones basadas en el conocimiento y en el papel social de la empresa* (t. 1, s. 1097–1106). Palma de Mallorca.
- GUS (2013). *Budżety gospodarstw domowych*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2015). *Budżety gospodarstw domowych*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2001). *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2005). *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2009). *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2013). *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2014). *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2015). *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

- Hołowiecka, B., Grzelak-Kostulska, E. (2012). Turystyka osób starszych w Polsce – uwarunkowania społeczno-demograficzne. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 259, 95–108.
- Horneman, L., Carter, R.W., Wei, S., Ruys, H. (2002). Profiling the senior traveler: an Australian perspective. *Journal of Travel Research*, 1 (41), 23–37.
- Hossain, A., Bailey, G., Lubulwa, M. (2003). *Characteristics and travel patterns of older Australians: impact of population ageing on tourism*. International Conference on Population Ageing and Health Modelling our Future, Canberra, Australia, 8–12 December.
- Huang, L., Tsai, H.T. (2003). The study of senior traveler behavior in Taiwan. *Tourism Management*, 5 (24), 561–574.
- Kowalik, S. (red.) (2009). *Kultura fizyczna osób z niepełnosprawnością*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Lee, S.H., Tideswell, C. (2005). Understanding attitudes towards leisure travel and the constraints faced by senior Koreans. *Journal of Vacation Marketing*, 3 (11), 249–263.
- Oleśniewicz, P., Markiewicz-Patkowska, J., Widawski, K. (2015). *Senior tourism on the example of members of the Association for the Promotion of Sports "Fan" in Wrocław*. Proceedings of the 10th International Conference on Kinanthropology, Brno, Czech Republic, November 18–20, 259–270.
- Oleśniewicz, P., Widawski, K. (2015). Motywy podejmowania aktywności turystycznej przez osoby starsze ze Stowarzyszenia Promocji Sportu FAN. *Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu*, 51, 15–24.
- Straś-Romanowska, M. (2005). Jakość życia w świetle założeń psychologii zorientowanej na osobę. *Kolokwia Psychologiczne*, 13, 262–274.
- Szatur-Jaworska, B. (2010). Zmiany w sytuacji materialnej ludzi starych w Polsce – diagnoza 20 lat po przełomie. W: D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej* (s. 28–51). Łódź: Wydawnictwo Biblioteka.
- Szukalski, P. (red.) (2008). *To idzie starość – polityka społeczna a przygotowanie do starzenia się ludności Polski*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

Źródła internetowe

<http://stat.gov.pl> (11.05.2017).

<http://www.zus.pl> (11.05.2017).

SENIOR TOURISM IN THE CONTEXT OF THE ECONOMIC STATUS OF THE RETIRED IN POLAND

KEYWORDS

seniors, senior tourism, economic status, leisure time

ABSTRACT

The ageing of societies in the developed countries has been observed for many years. In the group of the population boom of years 1946–1955, the population of the retired is growing each day. In the paper, the authors defined the notion of a senior; they presented the changing forms of tourist activity undertaken by seniors in various periods of the 21st century in the context of their economic situation. As a conclusion of the performed analyses, one should expect that the conviction of the 21st century seniors with reference to the benefits of active recreation and tourism will translate into the popularisation of the healthy, active lifestyle.

JEL CODES

D14, I12, I15, I31, J11, Z32

Translated by Iwona Kresak